

rılmış ve uyum içinde ise ritim lahnî (melodik), nazma dayalı harflerden ibaretse şiirsel olur. İbn Sînâ, müzik ve şiir sanatlarının benzer noktalarını şu şekilde özetler: Her iki sanat, insanın tabii sevgisinden kaynaklanan uyumlu terkip ve melodilerdir. Şiirin de müsinin de kendilerine has ritmi, âhengi ve nağmesi vardır. Her iki sanatın da temeli taklittir. Eserlerinde devrinde kullanılan müzik aletlerinden de bahseden İbn Sînâ bu âletleri genel olarak üflemeli, telli ve ritim çalgıları olarak üçe, bunları da kendi aralarında bölümlere ayırmış, birtakım teorik açıklamalar yaptığı ud üzerinde geniş olarak durmuştur.

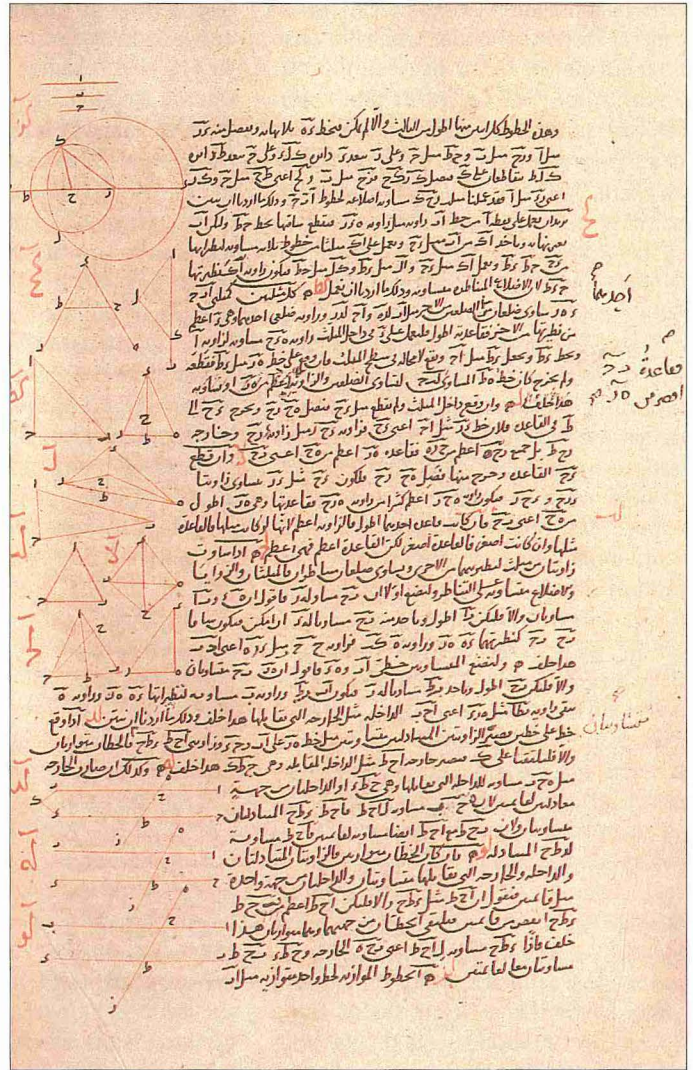
İbn Sînâ'nın müzikteki ilmî seviyesi, gerek kendi zamanında gerekse daha sonraki devirlerde birçok ilim adamının ilgi odağı olmuş ve bu eserlerindeki metotla ileri sürdüğü fikirler asırlar boyu müzik nazariyatçılarına rehberlik etmiştir.

İbn Sînâ müzik hakkındaki görüşlerini en geniş şekilde eş-Şifâ' adlı eserinde işlemiştir. Eserin üçüncü kısmı olan riyâziyyâtın, Fârâbî'nin *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebir*'i ile Safiyyüddin el-Urmevî'nin *Kitâbü'l-Edvâr* ve *Kitâbü's-Serefiyye* adlı eserleri arasında ortaya çıkan teorik analizleri ayrıntılı bir şekilde sunulduğu on ikinci bölümü "Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika" başlığı altında bu ilme ayrılmıştır. Bu bölüm Zekeriyâ Yûsuf tarafından tahkik edilerek basılmıştır (Kahire 1956). *en-Necât*'ın "el-Muhtaşar fi 'İlmî'l-mûsika" başlığını taşıyan bölümü Mahmûd Ahmed el-Hifnî ve Robert Lachmann tarafından *Ibn Sina's Musiklehre* adı altında Almanca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Berlin 1931). *Dânişnâme-i 'Alâ'î* adlı eserde yer alan müziğe dair bölüm *en-Necât*'taki bölümün hemen hemen aynıdır. İbn Sînâ'nın müzik konusuna temas ettiği diğer eserleri de şunlardır: *Risâle fi'l-hurûf* (Kahire 1933), *Risâle fi'n-nefs*, *Fî Beyân-ı akşamî'l-ülûmî'l-hikemiyye ve'l-akliyye*, *el-Kânûn fi't-tib*, *Kitâbü'l-Levâhik*, *el-Medhal ilâ şî-nâ'atî'l-mûsika* (bu son eserin adına sadece İbn Ebû Usaybia'nın kitabında rastlanmaktadır).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, eş-Şifâ' er-Riyâziyyât (3): *Cevâmîf u 'İlmî'l-mûsika* (nşr. Zekeriyâ Yûsuf v.dğr.), Kahire 1956, s. 3, 14-18, 22-26, 30, 35, 37-38; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, II, 413-426; J. Rouanet, *Târîhu'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. İskender Şelfûn), Kahire 1927, s. 21; M. Hifnî - R. Lachmann, *Ibn Sina's Musiklehre*, Berlin

1931; a.mlf.ler, *Risâle fi'l-mûsika* (*Mecmû' Resâ'il* içinde), Haydarâbâd 1354/1935; Mahmûd Ahmed el-Hifnî, *Ibn Sînâ ve muşannefâtühü'l-mûsikiyye*, Kahire 1977, s. 13-14; H. G. Farmer, *The History of Arabian Music*, London 1973 (1929), s. 218-219; a.mlf., a.e.: *Târîhu'l-mûsika'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire 1956, s. 211, 232, 240, 243, 249, 256, 258-259, 339, 418; a.mlf., *The Sources of Arabian Music*, London 1965, s. 207; a.mlf., *Historical Facts for the Arabian Musical Influence*, New York 1970, s. 331-332; a.mlf., "Musikî", *İA*, VIII, 681-682; Muhammed Agha, *Le livre de science of Ibn Sina*, Paris 1958, II, 217-239; B. R. D'éranger, *La musique arabe*, Paris 1959, II, 105-257; Zekeriyâ Yûsuf, *Mûsika'l-Kindî*, Bağdad 1962, s. 27; Meccî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 207-208; Münzevî, *Fihrist*, s. 3894; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 213-215; a.mlf., "En-kol, commentaire hébraïque sur le Canon d'Avicenne de Şem Tov İbn Şap-rût", *Yuval*, III, Jerusalem 1974, s. 267-287; Mahmûd Sâmî Hâfiz, *Târîhu'l-mûsika ve'l-ğî-nâ'tî'l-'Arabî* [baskı yeri ve tarihi yok], s. 73-74; Murtaza Korlaelci, "İbni Sina'da Müzik", *İbni Sina* (nşr. Ahmed Hulusi Köker - Cihat Tunç),

Kayseri 1984, s. 347-348, 350-356; Rauf Yek-ta, *Türk Musikisi*, s. 27, 44, 95; Muhammed Taki Biniş, *Se Risâle-i Fârsî der Mûsikî*, Tahrân 1992, s. 1-29; F. Shehadi, *Philosophies of Music in Medieval Islam*, London 1995, s. 66, 67-78; Ahmed Hakkı Turabî, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 56; Muhammed Taki Dânişpejûh, "Mûsikî'nâmehâ", *Hüner ve Merdum*, sy. 152, Tahrân 1354/1975, s. 72; O. Wright, "Avicenna", *Elr*, III, 92-93.

AHMET HAKKI TURABİ

Eserleri. İslâm filozofları içerisinde en çok eser vermiş müelliflerden biri olan İbn Sînâ'nın mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve metafizik gibi disiplinlerle ilgili eserleri oldukça geniş hacimli, Kindî ve Râzî gibi kendisinden önceki filozoflar tarafından kaleme alınan çalışmalardan daha şümullüdür. Üslûbu ve kendisinden önce yüzeysel olarak ele alınan meseleleri dikkatli ve ayrıntılı bir biçimde ortaya koy-

ması bakımından seleflerinden, hatta üstadı Fârâbî'den ileridedir. Ayrıca Kur'an'ın bazı sûrelerini tefsir etmesi; namaz, kader, nübüvvet ve âhiret gibi konuları tartışarak doğrudan dinî meseleler üzerinde yoğunlaşması, İslâm dünyasında eserlerinin daha fazla kabul görmesine yol açmıştır. Doğu'da V (XI) ve VI. (XII.) yüzyıllardan sonra Kindî ve Fârâbî'nin isimleri unutulmaya başlanmışken İbn Sînâ'nın eserleri oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış, belirli ölçüde İslâm dünyasında bugüne kadar devam eden felsefî eğitimin temelini oluşturmuştur. Eserlerinin mevcut nüshaları da bu duruma işaret etmektedir. Nitekim Kindî'nin eserlerinden sadece iki el yazmasına ulaşılabilmiş, Fârâbî'nin eserlerinden önemli bir kısmı eksik kalmışken İbn Sînâ'nın çalışmalarının neredeyse tamamı pek çok nüsha halinde günümüze kadar gelmiştir. George C. Anawati, *Mü'elleftû İbn Sînâ* adlı çalışmasında dünya kütüphanelerinde filozofa nisbet edilen 276 adet eser tesbit etmiştir. Ancak bu eserlerin bir kısmının mevsukiyeti meselesi tam olarak açıklığa kavuşmamıştır. İbn Sînâ'ya aidiyeti kabul edilen birkaç varaklık çok sayıdaki risâlenin ne kadarının müstakil çalışma olduğu konusu da henüz kesinlik kazanmamıştır. Nitekim Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ* adlı kitabında İbn Sînâ adına kaydedilmiş olarak tesbit ettiği 242 eserin 100 kadarının ya şüpheli olduğunu veya müstakil çalışma kabul edilemeyeceğini söylemektedir.

A) Kitapları. 1. *eş-Şifâ**. Felsefeye dair en önemli eseridir. Ansiklopedik bir tarzda yazılmış olup mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât bölümlerinden meydana gelmektedir. İlk defa İbrâhîm Medkûr başkanlığındaki bir heyet tarafından yirmi iki cilt halinde yayımlanmış (Kahire 1952-1983), ardından bu neşir on cilt olarak yeniden gerçekleştirilmiştir (Tahran 1984). Eserin "Kitâbü'n-Nefs" bölümü Fazlurrahman (Oxford 1959), "es-Semâ'ü't-Tabî" bölümü Ca'fer Âl-i Yâsin (Beyrut 1996) tarafından ayrıca yayımlanmıştır. Bazı bölümleri Türkçe, Farsça, Süryânîce, Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Rusça gibi dillere çevrilen kitabın metafizik bölümü başta olmak üzere muhtelif kısımlarına pek çok şerh, telhis, hâşîye ve ta'lik yazılmıştır (Anawati, s. 29-78; Yahyâ Mehdevî, s. 125-174; Janssens, s. 3-13). 2. *en-Necât*. Felsefenin temel konularında okuyucuya

bilgi vermek ve bu alana yönelen kimse-leri yetiştirmek amacıyla 417 (1026) veya 418 (1027) yılında kaleme alınmıştır. Önemli ölçüde *eş-Şifâ*'nın mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümlerinin bir özeti mahiyetinde olan eserin riyâziyyât bölümü Cûzcânî tarafından İbn Sînâ'nın eserlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. İbn Sînâ'nın yazdığı haliyle ilk defa Roma'da basılan kitabı (1593) daha sonra Muhyiddin Sabrî el-Kürdî neşretmiş (Kahire 1912, 1938), Mâcid Fahrî bu neşri yeniden gözden geçirerek eseri tekrar yayımlamıştır (Beyrut 1985). İlmî neşri uzun bir giriş yazısıyla birlikte Muhammed Ta'kî Dânişpejûh tarafından gerçekleştirilen eserde (Tahran 1364 hş./1985), pek çok yazma nüshası bulunan riyâziyyât bölümünün (TSMK, III. Ahmed, nr. 3448; Köprülü Ktp., nr. 904; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2718) Tahran'daki bir nüshasının tıpkıbasımı da yer almaktadır. *en-Necât*'ın çeşitli bölümleri Süryânîce, İbrânîce, Farsça, Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İspanyolca'ya çevrilmiş, esere Fahreddin er-Râzî başta olmak üzere pek çok müellif tarafından şerh yazılmıştır. *en-Necât*'ın "Kitâbü'n-Nefs" bölümü Fazlurrahman tarafından doktora tezi olarak İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (Oxford 1952). 3. *el-İşârât ve't-tenbîhât**. Felsefenin mantık, tabiiyyât, ilâhiyyât ve ahlâk konularında yazılmış olup *eş-Şifâ*'daki ilgili bölümlerin özeti niteliğinde ise de gerek üslûbu gerekse kullanılan kavramların farklılığı ve ortaya konulan görüşlerin yeni bir sistematik içerisinde sunulması bakımından özgün bir eserdir. İlk defa Jacques Forget tarafından yayımlanan kitabın (Leiden 1892) son ilmî neşri, Nasîrüddîn-i Tûsî şerhiyle birlikte Süleyman Dûnyâ tarafından gerçekleştirilmiştir (I-III, Kahire 1948-1949). Daha sonra da bu neşre dayanarak birçok baskısı yapılmış ve Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça ve İspanyolca gibi dillere çevrilmiştir. Ayrıca esere pek çok şerh ve telhis yazılmıştır. 4. *Dânişnâme-i 'Alâ'î* (*Hikmet-i 'Alâ'î* [*'Alâ'îyye*], *Kitâb-ı 'Alâ'î*). Felsefe alanında Farsça olarak yazılmış ilk ansiklopedik eserdir. Alâüddeve Muhammed b. Rûstem'e ithafen kaleme alınan kitap mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât olmak üzere üç bölüm halinde yazılmış olup riyâziyyât bölümü, daha sonra Cûzcânî tarafından İbn Sînâ'nın eserlerinden faydalanılarak meydana getirilmiştir. Gerek üslûbu gerekse muhtevâsı açısından *el-İşâ-*

rât ve't-tenbîhât ile *en-Necât*'tan farklıdır ve Farsça'daki felsefe terminolojisinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İlk defa *Mâye-yi Dâniş-i 'Alâ'î* *Meşhûr bi'l-Hikmeti'l-'Alâ'îyye* adıyla mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümleri yayımlanan eserin (Haydarâbâd 1309/1891) ilmî neşri Muhammed Muîn ve Seyyid Muhammed Mişkât tarafından gerçekleştirilmiş (Tahran 1952, 1975), Ta'kî Bîniş de eserin yeni bir neşrini yapmıştır (Tahran 1992). Gazzâlî'nin *Maķâşidü'l-felâsife* adlı eserinin, *Dânişnâme-i 'Alâ'î*'nin yorumlanarak Arapça'ya çevrilmesinden oluştuğu iddia edilmektedir (Janssens, s. 17; *Elr.*, III, 102). Muhammed Achena ve Henri Masse, riyâziyyât bölümü de dahil olmak üzere eseri *Le livre de science* adıyla iki cilt halinde Fransızca'ya (Paris 1955-1958), A. Bogoutdinov Rusça'ya (*Ibn Sînâ: Izbrannye proizvedeniya* [ed. Muso Dinorshoev] içerisinde, Duşanbe 1980, s. 69-203), Parviz Morewedge metafizik bölümünü *The Metaphysica of Avicenna* (*Ibn Sînâ*) adıyla İngilizce'ye (New York 1973) ve M. Gogacz *Metafizika ze zbio-ri pt: Księga wiedzy* başlığı altında metafizik bölümünü (Varşova 1973), B. Skladanek ise *Awicenna-Księga wiedzy* adıyla riyâziyyât bölümü hariç tamamını (Varşova 1974) Lehçe'ye çevirmiştir. 5. *el-Mebde' ve'l-me'âd*. Metafizik ve ahlâk konusunda yazılmış olup üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde varlık ve kısımları ile ilk ilkenin ispatlanması ve nitelikleri gibi konular ele alınmakta, ikinci bölümde varlıkların ilk ilkedен hiyerarşik bir yapı içerisinde sudûru, âlemin vücûda gelişi ve Tanrı-âlem ilişkisi gibi meseleler incelenmektedir. Son bölümde ise nefis teorisi, insan nefsi ve ölümsüzlüğü, ölümden sonraki durum, gerçek mutluluk, nübüvvet ve vahiy gibi konular tartışılmaktadır. Eser Abdullah-ı Nûrânî tarafından yayımlanmıştır (Tahran 1984). 6. *Uyûnü'l-hikme*. Mantık, tabiiyyât ve metafizik olmak üzere üç bölümden oluşan kitabın tabiiyyât bölümü ilk defa *Tis'ü resâ'il* içerisinde neşredilmiştir (İstanbul 1298, s. 2-25). Tamamı Hilmi Ziya Ülken tarafından *Resâ'il* içerisinde yayımlanan eserin (Ankara 1953) daha sonra pek çok neşri yapılmış, son olarak da kitabı Muvaffak Fevzi el-Cebr neşretmiştir (Dimaşk 1996). İbnü'l-İbrî tarafından Süryânîce'ye çevrilen esere Fahreddin er-Râzî bir şerh yazmıştır (TSMK, III. Ahmed, nr. 3250; Köprülü Ktp., nr. 884; Leiden Ktp., nr. 1447, 1448). 7. *et-Ta'likât*. Behmen-

yâr b. Merzûbân'ın, hocası İbn Sînâ'dan ders aldığı sırada kaydetmiş olduğu notlarından oluşmaktadır. Felsefenin temel konularıyla ilgili çeşitli bilgi ve görüşleri ihtiva eden kitap İbn Sînâ'nın ansiklopedik eserleriyle paralellik arz etmektedir. İlk ilmî neşri Abdurrahman Bedevî tarafından gerçekleştirilmiş (Kahire 1392/1973), daha sonra bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Tahran 1985). Eserin bazı bölümlerini Andreas Alpago Latince'ye çevirmiş (*Avicennae philosophi praeclarissime ac medicorum principis* içerisinde, Venetiis 1546, s. 102-121) ve bu çeviri daha sonra tekrar neşredilmiştir (Farnborough 1969). 8. *el-Mübâhâsât*. İbn Sînâ ile Behmenyâr b. Merzûbân ve İbn Zeyle gibi talebeleri arasında geçen felsefî konuşmalarından ve kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan oluşan eser, felsefenin muhtelif meselelerini ihtiva etmekte olup Abdurrahman Bedevî tarafından yayımlanmış (*Aristo 'inde'l-'Arab: Dirâse ve nuşûş gayru menşûre* içerisinde, Kahire 1947, s. 117-239), daha sonra bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Küveyt 1978). Eserin ilmî neşrini Muhsin Bidârfer gerçekleştirmiş (Kum 1992), çeşitli bölümleri İngilizce ve Fransızca'ya çevrilmiştir (Janssens, s. 22). 9. *Hay b. Yakzân**. Sembolik hikâye tarzında yazılmış bir eserdir. Kitapta, insanın bedenî ve nefsanî güçlerini aşarak bilginin semavî kaynağı ile temas kurabileceği ve böylece varlık mertebeleri içerisinde kendisinin yerini kavrayabileceği düşüncesi işlenmektedir. Eser August Ferdinand (*Traité des mystiques d'Avicenne*, Leiden 1889), Türkçe çevirisiyle birlikte M. Şerefettin Yalçınkaya (İstanbul 1937), Ahmed Emîn (Kahire 1952) ve Fransızca çevirisiyle beraber Henry Corbin (Tahran -Paris 1954) tarafından yayımlanmıştır. 10. *el-Hikmetü'l-meşrikiyye*. 418 (1027) veya 419 (1028) yılında yazılan eser İbn Sînâ'nın diğer ansiklopedik çalışmalarında olduğu gibi mantık, tabiiyyât, riyâziyyât ve ilâhiyyât olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Kısmen günümüze ulaşan eser, başlığı sebebiyle çeşitli tartışmalara konu olmuştur (Kutluer, s. 61 vd.). İbn Sînâ, bugün mevcut olan mantık bölümünün girişinde mantığı Meşrikîler'in başka şekilde adlandırdığını, fakat bu eserinde mantık adını kullanmayı sürdüreceğini söylemekte ve *eş-Şifâ*'ı gençlik yıllarında avam için yazmış olduğunu kaydederek bu kitabı da kendi konumunda bulunan-

lar için kaleme aldığını belirtmektedir. Bununla birlikte çalışma muhteva olarak *eş-Şifâ*' ile paralellik arz etmekte, sadece metot bakımından ondan ayrılmaktadır. Ahmet Özcan'ın iki farklı nüshaya dayanarak neşre hazırladığı *el-Hikmetü'l-meşrikiyye*'nin (bk. bibl.) tabiiyyât konusunu içeren bölümü ise *eş-Şifâ*'ın tabiiyyât bölümünden bazı kısımların aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Eserin mantık bölümü ilk defa Muhibbuddin el-Hatîb tarafından *Manîku'l-Meşrikiyye* adıyla neşredilmiş (Kahire 1338), daha sonra Tahran (1973, 1984) ve Beyrut'ta (1982) tekrar basılmıştır. Dimitri Gutas eserin giriş bölümünü İngilizce'ye (Leiden 1988), Ali Durusoy bazı bölümlerini özetleyerek ve yorumlayarak Türkçe'ye (İstanbul 1994-1995) çevirmiştir. 11. *el-İnsâf*. 397-398 (1006-1007) yıllarında kaleme alınan ve yirmi cilt olduğu belirtilen eser, Sultan Mesud'un 425'te (1034) İsfahan'ı ele geçirmesi esnasında kaybolmuş, sadece "Şerhu Kitâbi Eşûlûciyâ" (gerçekte Aristo'ya ait olmayan *Theologia*'nın şerhi), "Şerhu Kitâbi harfî'l-lâm" (*Metafizika*'nın "Lambda" bölümünün şerhi) ve "et-Ta'likât 'alâ havâşî Kitâbi'n-Nefs" (*De Anima* notları) adlı bölümleri günümüze ulaşmıştır. İbn Sînâ, Ebû Ca'fer el-Kiyâ adındaki bir dostuna yazdığı mektupta (aş. bk.), Meşşâî şârihlerinin Aristo'yu yeterince anlamadıklarını ve ona yöneltilen birtakım eleştirilerin haksız olduğunu belirttikten *el-İnsâf* adıyla bir eser yazdığını, bu eserde âlimleri Meşrikîler ve Mağribîler diye iki gruba ayırdığını, ilkinin ikincisine karşı muhalif bir durumda aktardığını ve kendisinin meselelere "insaf" ile yaklaştığını söylemektedir. Eserin günümüze ulaşan bölümleri Abdurrahman Bedevî tarafından *Aristo 'inde'l-'Arab* içerisinde neşredilmiş (Kahire 1947, s. 22-116) ve bu neşre dayanılarak yeniden basılmıştır (Küveyt 1978). 12. *el-Hidâye*. İbn Sînâ'nın 414 (1023) yılında Ferdecân Kalesi'nde mahpusken kardeşi için yazdığı eser felsefenin mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât bölümleri hakkında sistematik ve muhtasar bilgiler ihtiva etmektedir. Bilinen iki nüshasına dayanılarak Muhammed Abduh tarafından neşredilmiş (Kahire 1974), son bölümü Jean Michot tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (Louvain 1988). 13. *el-Hikmetü'l-'Arûziyye (el-Mecmû')*. Ebû'l-Hüseyn el-Arûzî'nin isteği üzerine 392-393 (1001-1002) yıllarında mantık, tabiiyyât ve ilâhiyyât konusunda kaleme alınmış ansiklopedik bir

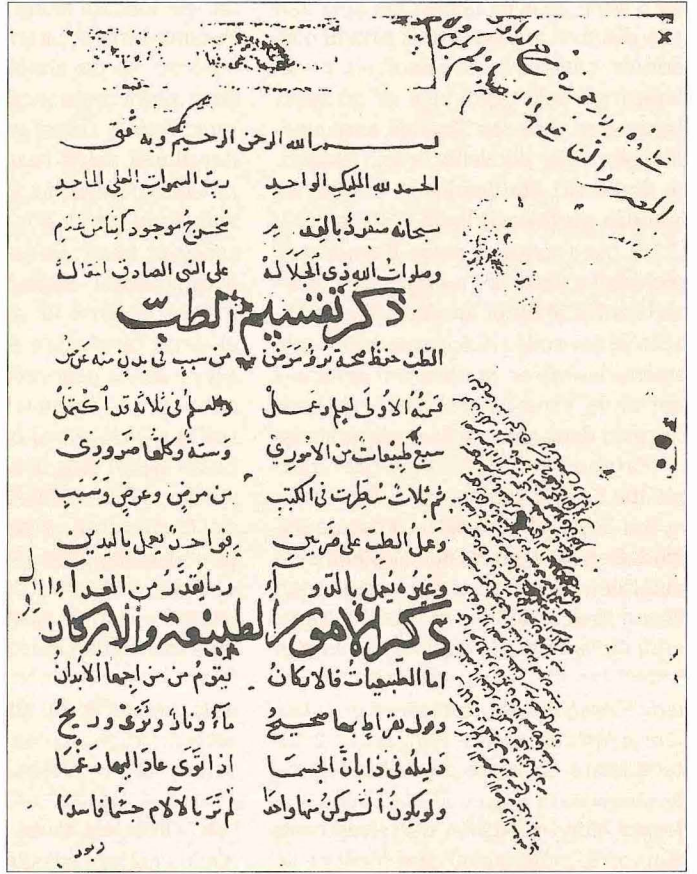
çalışmadır. Önemli bir kısmı günümüze ulaşan eserin (Uppsala, nr. 364; Nuruosmaniye Ktp., nr. 4894) iki bölümünü *Kitâbü Rîtûrikâ* (Kahire 1950) ve *Kitâbü Şi'r* (Kahire 1969) adlarıyla Muhammed Selîm Sâlim yayımlamıştır. Ayrıca "Fi'l-Ahlâk ve'l-infi'âlâti'n-nefsâniyye" alt başlığını taşıyan bölüm, Denise Remondon tarafından kısa bir giriş ve Fransızca çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (*Miscellanea* [Memorial Avicenne], Kahire 1954, IV, 19-29). 14. *Ahvâlû'n-nefs*. Nefsin tanımını, oluşumu, güçleri, bedenle ilişkisi, ölümsüzlüğü ve mutluluğu gibi konuları ele alan eseri Ahmed Fuâd el-Ehvânî neşretmiş (Kahire 1952), ayrıca kitap Hilmi Ziya Ülken tarafından da yayımlanmıştır (*Resâil* içerisinde, İstanbul 1953, II, 109-154). Eserin on üçüncü bölümünü Jean Michot Fransızca'ya (Louvain 1983) on altıncı bölümünü Dimitri Gutas İngilizce'ye (Leiden 1988) çevirmiştir. 15. *Lisânü'l-'Arab*. Müellifin İsfahan'da bulunduğu sırada yazdığı Arapça sözlüktür. Kelâm ve tasavvufî ilgili bazı kavramların da açıklandığı eserin mevcut metni İhsan Yarşâtir tarafından neşredilmiştir (*Penj Risâle* içerisinde, Tahran 1332/1913, 1373/1953, s. 1-31). 16. *el-Kânûn fi't-tıb**. İbn Sînâ'nın tıp konusundaki en

İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıb* adlı eserinin unvan sayfası (TSMK, III. Ahmed, nr. 1939)

önemli eseridir. Tıp biliminin genel konuları, basit ilaçlar, organ hastalıkları, kısımlara ait hastalıklar ve mürekkep ilaçlar olmak üzere beş ana bölümden oluşan eser ilk defa 1593'te Roma'da basılmış, daha sonra Kahire (1290), Bulak (1294), Leknev (1298) ve Lahor (1905) gibi pek çok yerde yayımlanmıştır. İdvâr el-Kaş (I. Al-Qashsh), Bulak baskısına dayanarak eseri notlarla birlikte dört cilt halinde yeniden neşretmiştir (Beyrut 1987, 1993). Gerard de Cremona tarafından Latince'ye çevrilen nüshası 1473'te Milano'da, 1279'da Roma'da gerçekleştirilen İbrânîce tercümesi ise 1491'de Napoli'de basılmıştır. Ayrıca Tokatlı Mustafa Efendi tarafından yirmi bir cilt halinde Türkçe'ye (TSMK, III. Ahmed, nr. 1903; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1015; Râgıb Paşa Ktp., nr. 1335), beş cilt halinde Özbek Türkçesi'ne (Taşkent 1954-1960), dört cilt halinde Farsça'ya (Tahran 1984) çevrilmiş, ayrıca bazı bölümleri Türkçe, Urduca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça gibi dillere tercüme edilmiştir. Esere Arapça, Farsça, İbrânîce ve Latince olmak üzere pek çok şerh ve hâşiye yazılmıştır. 17. *el-Urcûze fi't-tıbb* (*el-Manzûme fi't-tıbb*, *el-Elfiyye*). İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-tıbb*'inin bir bakıma özeti olan eser, temel tıbbî bilgilerin kolaylıkla zihninde tutulması amacıyla "urcûze" geleceğine uygun olarak nazmedilmiştir. İki bölümden oluşan eserin ilk bölümü unsurlar, mizaçlar ve bazı hastalıklar gibi teorik, ikinci bölümü genel sağlık kuralları, beslenme, ilaçlar ve çeşitli tedavi yöntemleri gibi pratik konulara ayrılmıştır. 1829'da Kalkûta'da, 1845'te Leknev'de basılan eseri Henri Jahier ile Abdülkâdir Nûreddin Latince ve Fransızca tercümeleriyle birlikte yayımlamışlardır (Paris 1956). İlmî neşri Muhammed Zühayr el-Bâbâ tarafından gerçekleştirilen kitabı (*Min Mû'ellefâti İbn Sînâ* içerisinde, Halep 1984, s. 89-194) 1260'ta Moise İbn Tibbon mensur, 1261'de Salomon İbn Eyyûb ve daha sonra Chayyim İsrâel manzum olarak İbrânîce'ye, XII. yüzyılda Gerard de Cremona, 1284'te Armengaud Blaise mensur ve Jean Faucher manzum (Nîmes 1630) olarak Latince'ye tercüme etmişlerdir. Eserin bir bölümü A. Borruso tarafından *Ibn Sînâ- Dieta e igiene nel "Poema della Medicina" di Aviceno* başlığı altında İtalyanca'ya çevrilmiş (*Islam: Storia e Civiltà*, Roma 1985, IV, 42-55), başta İbn Rüşd olmak üzere birçok müellif manzumeye şerh ve zeyil yazmıştır.

İbn Sînâ'nın
tıpla ilgili
eseri
*el-Urcûze
fi't-tıbb*'in
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Bağdatlı
Vehbi Efendi,
nr. 1407)

tır. 18. *Def'û'l-mazarri'l-küllîyye 'anil-'ebdânî'l-insânîyye* (*Tedârikü envâ'i'l-ħaṭa'i'l-uḡaṭ'a fi't-tedbir*). Vezir Ahmed b. Ahmed es-Sehlî için kaleme alınmıştır. İlk olarak Ebû Bekir er-Râzî'nin *Menâfi'û'l-ağziye* siyle birlikte yayımlanan (Kahire 1305) ve daha sonra birçok baskısı yapılan (Beyrut 1975, 1982) eserin ilmî neşri Muhammed Zühayr el-Bâbâ tarafından gerçekleştirilmiştir (*Min Mû'ellefâti İbn Sînâ*, Halep 1984, s. 11-73). 1547'de Latince'ye ve daha sonra Cemâlüddeve Hüseyin Tarhan'a ithafen Farsça'ya çevrilen eseri Hüseyin el-Câbir el-Ensârî yine Farsça'ya (Delhi 1310/1892), E. Talabova da *Traktat Ibn Siny po Gigiene* adıyla Rusça'ya (Taşkent 1978, 1982) tercüme etmiştir. İbn Sînâ'nın, yirmi iki-yirmi üç yaşlarında iken Buhara'da Hârizmî fakih Ebû Bekir el-Berkî'nin isteği üzerine felsefî literatüre bir şerh mahiyetinde kaleme aldığı yirmi cilt hacmindeki *el-Hâşıl ve'l-maḥşûl* adlı eseri günümüze ulaşmamıştır.

B) Risâleleri. 1. *el-Aḡḡaviyye fi emri'l-me'âd*. İbn Sînâ'nın kurban bayramı hediyesi olarak Emîr Ebû Bekir Muhammed b. Ubeyd için kaleme aldığı risâle ölümünden sonraki hayatı konu edinmek-

tedir. Süleyman Dünyâ (Kahire 1368) ve farklı nüshalara dayanarak Hasan Âsî (Beyrut 1407/1987) tarafından yayımlanan eseri Andreas Alpago Latince'ye çevirmiş (*De Mahad id est de Dispositione seul loco ad quem Revertitur homo vel Anima post Mortem*, Venetiis 1546), Hüseyin Hadîvecem de risâlenin klasik dönemde yapılmış mütercimi bilinmeyen bir Farsça çevirisini neşretmiştir (Tahran 1972, 1985). Eser ayrıca K. Olimova tarafından Rusça'ya çevrilmiştir ([ed. Muso Dinorshoev] *Ibn Sina, Izbrannye proizvedeniya* içerisinde, Donish 1980, s. 329-362). 2. *Maḡâle fi'n-Nefs*. Sâmanî Hükümdarı Nûh b. Mansûr için kaleme alınmış olup on bölümden meydana gelmektedir. İlk neşri Almanca çevirisi ve notlarla birlikte L. Landauer tarafından gerçekleştirilmiştir (*Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Stuttgart 1876, XXIX, 335 vd.; bu neşrin tıpkıbasımı için bk. *Islamic Medicine* [ed. Fuat Sezgin], Frankfurt 1996, X, 65-148). Edward Abbot van Dyck'in bu neşre dayanarak *Hediyyetü'r-Re'is li'l-Emîr* adıyla yeniden yayımladığı risâleyi (Kahire 1325) Ahmed Fuâd el-Ehvânî *Aḡvâlû'n-nefs* içerisinde neşretmiştir (Kahire 1952, s.

147-178). Eser, Andreas Alpago tarafından Latince'ye (*Avicenna Philosophy Praeclarissimi ac Medicorum Principis Compendium De Anima*, Venetiis 1546), Edward Abbot van Dyck tarafından İngilizce'ye (*A Compendium on the Soul*, Verona 1906) çevrilmiştir. 3. *Fî Ma'rifeti'n-nefsi'n-nâtika ve ahvâlihâ*. Muhammed Sâbit el-Fendî (Kahire 1934), Ahmed Fuâd el-Ehvânî (a.g.e., s. 181-192) ve Albert Nasrî Nâdir'in (*en-Nefsü'l-beşeriyye 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1986, s. 29-38) neşrettiği risâle, klasik dönemde adı bilinmeyen bir mütercim tarafından Farsça'ya çevrilmiş, eseri ayrıca Jean Michot Fransızca'ya tercüme etmiştir (*Revue philosophique de Louvain*, LXXII [Louvain 1984], s. 479-499). 4. *el-Şâhidetü'l-ayniyyetü'r-rûhiyye fî'n-nefs*. Yirmi beyitten ibaret olan bu risâle insanî nefsin bedenle ittisâlini ve ondan ayrılmasını konu edinmektedir. Kahire'de neşredilen (1288) ve daha sonra bu neşre dayanarak birçok defa basılan (Tahran 1296, 1303, 1331) eseri Türkçe çevirisi ve şerhiyle birlikte Mustafa Kâmil (İstanbul 1307), Fransızca tercümesiyle birlikte Carra de Vaux (IV [Paris 1899], s. 157-173) yayımlamış, ayrıca *en-Nefs* (*Mantıku'l-meşrikiyyûn* içerisinde, Kum 1984, s. kb-kc) ve *Şâhîde fî'n-nefs* (*en-Nefsü'l-beşeriyye 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1986, s. 113-114) başlığı ile basılmıştır. Kasideyi Arthur Arberry İngilizce'ye (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 77-78), Y. Kolovsky ve T. Mardonov Tatarca ve Rusça'ya (*İbn Sina-Saturna Predel* içerisinde, Irfon 1980; ayrıca farklı bir Rusça tercümesi için bk. *Sadoi Sharq*, VIII [Duşanbe 1971], s. 115-117), açıklaması ve Arapça metniyle birlikte Hayrani Altıntaş Türkçe'ye (*Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 241-253) çevirmiştir. Risâle, başta Ebû Ubeyd el-Cüzcânî, Süyûtî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî olmak üzere pek çok müellif tarafından şerhedilmiştir. 5. *el-Ecrâmü'l-ülviyye*. Aşağıda zikredilen sekiz risâle ile birlikte *Tis'ü resâ'il* içerisinde yayımlanmıştır (İstanbul 1298; Bombay 1316; Kahire 1326; nşr. Hasan Âsî, Beyrut 1406/1986). 6. *el-Kuva'l-insâniyye ve idrâ-kâtühâ*. *Mecmû'atü'r-resâ'il* içerisinde yeniden yayımlanan risâle (Kahire 1328/1910, s. 210-223), aynı zamanda filozofun Hasan Âsî tarafından neşredilen *Fî't-Taşavvuf* adlı eserinin (*et-Tefsîrü'l-Kur'ânî ve'l-lugatü's-şâfiyye fî felsefeti İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 126-147)

136-143. sayfaları arasındaki bölümünü teşkil etmektedir. George C. Anawati *Fî't-Taşavvuf*'un Fârâbî'ye ait olduğunu iddia etmekteyse de Sholmo Pines, Halîl el-Cer ve Hasan Âsî gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalar sonucunda risâlenin İbn Sînâ'ya ait olduğu anlaşılmıştır (Hasan Âsî, *et-Tefsîrü'l-Kur'ânî*, s. 127). 7. *el-Hudûd*. Yetmiş kadar felsefî terimin tanımını ihtiva etmekte olup yeni bir neşri-ni Asin Palacios (Kahire 1963) ve Abdülemîr el-A'sem (*el-Mustalahü'l-felsefî 'inde'l-'Arab* içerisinde, Bağdat 1985, s. 229-263) gerçekleştirmiştir. Risâleyi Andreas Alpago Latince'ye (*De Diffinitionibus et Quaestibus*, Venetiis 1546), Anne Marie Goichon Fransızca'ya (*Introduction à Avicenne, son épître des définitions*, Paris 1933) ve Muhammed Mehdi Fülândvend Farsça'ya (*Hudûd yâ Ta'rîfât*, Tahran 1399/1979) tercüme etmiştir. 8. *Aksâmü'l-ülûmî'l-'akliyye*. Zemahşerî'nin *Kitâbü'l-Mufaşşal*'ı ile birlikte (Delhi 1309/1891; Leknev 1323/1905) ve *Mecmû'atü'r-resâ'il* ile (yk. bk., s. 224-242) *el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* (nşr. Abdülemîr Z. Şemseddin, Beyrut 1988, s. 261-272) içerisinde yayımlanmıştır. İbrânice'ye (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 817) ve Andreas Alpago tarafından Latince'ye çevrilen eseri (*De Divissionibus Scientiarum*, Venetiis 1546) Anawati Fransızca'ya ("Les divisions des sciences intellectuelles d'Avicenne", *MIDEO*, XIII [Kahire 1977], s. 323-335) ve bir bölümünü Muhsin Mehdi İngilizce'ye ("On the Division of the Rational Sciences" [ed. Ralph Lerner – Muhsin Mehdi], *Medieval Political Philosophy*, New York 1993, s. 95-97) tercüme etmiştir. 9. *İşbâtü'n-nübüvvât ve te'vîlü rumûzihim ve emsâlihim*. Giriş ve notlarla birlikte Michael Marmura (Beyrut 1968, 1991) ve Abdülemîr Z. Şemseddin (*Tis'ü resâ'il*, s. 298-309) tarafından neşredilen eser Farsça'ya (Nuruosmaniye Ktp., nr. 4894) ve Marmura tarafından İngilizce'ye ([ed. Ralph Lerner – Muhsin Mehdi], *Medieval Political Philosophy*, New York 1993, s. 112-121) çevrilmiştir. 10. *en-Nîyrûziyye*. Nevruz günü hediyesi olarak Emîr Ebû Bekir Muhammed b. Ubeyd için kaleme alınmış olup varlıkların hiyerarşik yapısı, harflerin varlıklara delâleti ve hurûf-ı mukattaanın anlamlarını konu edinmektedir (nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, *Nevâdirü'l-mahtûât* içerisinde, Kahire 1954, II, 30-42). 11. *el-'Ahd*. Ahlâka dair olan eser, ayrıca Sadreddin er-Râzî'nin *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye*-

siyle birlikte (Tahran 1313/1895) ve *Mecmû'atü'r-resâ'il* ile (s. 203-209) *Aristo 'inde'l-'Arab* (Kahire 1328/1910, s. 247-249) içerisinde neşredilmiştir. 12. *İlmü'l-ahlâk*. *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye* (yk. bk.), *Mecmû'atü'r-resâ'il* (s. 189-202) ve *el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* (s. 369-377) içerisinde de yayımlanmıştır. *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye*'deki metin hariç diğer matbu nüshalarda bu risâle ile *el-'Ahd* risâlesi arasında tedâhüller söz konusudur (Hasan Âsî, *Tis'ü resâ'il*, s. 8-9). 13. *Selâmân ve Ebsâl*. Sembolik hikâye tarzında kaleme alınmış olup insanî nefsin dünyadan uzaklaşarak kemale erişini ve faal akılla ittisâlini konu edinmektedir. Risâlenin orijinal metni bugüne ulaşmamış, sadece Nasîrüddîn-i Tûsî'nin, İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ına yazmış olduğu şerh vasıtasıyla bir tür özetine vâkıf olunabilmektedir. Henry Corbin metni, tahlili ve değerlendirilmesiyle birlikte Fransızca'ya çevirmiş (*Avicenne et le récit visionnaire* içerisinde, Tahran-Paris 1954), Willard R. Trask bu çeviriye dayanarak eseri İngilizce'ye (Texas 1980), S. Huseinzoda ve A. Sapirova Rusça'ya (*Pirûzinoma* içerisinde, Duşanbe 1980, s. 63-72) tercüme etmiştir. 14. *e't-Tayr*. Yine sembolik hikâye tarzında yazılmış olan risâlede insan nefsinin dünyevî kötülüklerden arınmak suretiyle gerçeği elde edebileceği ve böylece en üstün mutluluğa erişebileceği görüşü işlenmektedir. İlk defa August F. Mehren tarafından aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte neşredilmiş (*Traité mystiques d'Abou Ali Hossein b. Abdollah b. Sina ou d'Avicenne* (I-IV) içerisinde, Leiden 1889-1899), daha sonra Luvîs Şeyho (*Maqâlât felsefiyye* içerisinde, Beyrut 1908, 1911, 3. bs.; Kahire 1985, s. 65-70) ve Hasan Âsî (*et-Tefsîrü'l-Kur'ânî* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 336-343) tarafından yayımlanmıştır. Ömer b. Sehlân es-Sâvî ile Şehâbeddin es-Sühreverdî (Tahran 1935) ve Mevlânâ Vechîhüddin'in Farsça'ya, August F. Mehren ve Henry Corbin'in Fransızca'ya (*Avicenne et le récit visionnaire* içerisinde, Paris-Tahran 1954, s. 215-222), S. Huseinzoda ile A. Sapirova'nın Rusça'ya (*Pirûzinoma* içerisinde, Duşanbe 1980, s. 35-44) çevirdiği risâleye beş şerh yazılmıştır. 15. *el-'İşk*. Filozof bu risâleyi öğrencisi Ebû Abdullah el-Ma'sûmî için kaleme almıştır. Kısa bir girişle yedi bölümden oluşan risâle *Câmî'u'l-bedâ'î* içerisinde (Kahire 1335/1916, s. 68-91) ve Türkçe çevirisiyle birlikte Ahmet Ateş (*Resâ'ilü İbn Sînâ* içeri-

sinde, İstanbul 1953, III, 1-30), ayrıca Hasan Âsî (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî*, s. 241-269) tarafından yayımlanmıştır. Eseri August F. Mehren (yk. bk.), giriş ve notlarla birlikte Tahani Sabri Fransızca'ya (*Revue des études islamiques*, LVIII [Paris 1990], s. 109-134), Ziyâeddin Dürri (Tahran 1318/1900), A. Samandar Ghuryani (*Ibn Sina and Sufism* içerisinde, Kâbil 1980, s. 59 vd.) Farsça'ya, Emil Fackenheim İngilizce'ye (*Mediaeval Studies*, VII [Toronto 1945], s. 208-228) ve S. Srebryakov Rusça'ya (*Traktat Ibn Siny o lyubvi*, Tiflis 1976) tercüme etmiştir. 16. *Mâhiyyetü's-şalât*. Bir girişle üç bölümden oluşan risâlede insanın ruhî ve maddî yönüne paralel olarak namazın da zâhirî ve bâtinî yönlerinin olduğu vurgulanmakta, bu kulluk fiili ahlâkî, ontolojik ve epistemolojik temelleriyle ortaya konulmaktadır. Birçok defa basılan (Tahran 1313; Kahire 1335; Kum 1980) ve Hasan Âsî tarafından yeniden yayımlanan (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 203-222) risâleyi August F. Mehren Fransızca'ya (yk. bk.), Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318/1900), Arthur Arberry İngilizce'ye (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 50-63) ve Mehmet Naci Bolay Türkçe'ye (*İbn-i Sînâ* içerisinde, Ankara 1988, s. 90-100) çevirmiştir. 17. *Ma'na'z-ziyâre ve keyfiyyetü te'sîrihâ*. Eserde ilk ilke, gök cisimleri ve insanî nefsin varlıklara tesiriyle bunun şartları ele alınmaktadır. Birçok defa basılan (Kahire 1315; Kum 1980; Beyrut 1988) ve Hasan Âsî tarafından yeniden neşredilen (Beyrut 1403/1983) risâleyi August F. Mehren Fransızca'ya tercüme etmiştir (yk. bk.). 18. *Def'u'l-ğam mine'l-mevt*. İbn Sînâ'ya nisbet edilerek çeşitli baskıları yapılan (Beyrut 1911, 1403/1983, 1988; Frankfurt 1974; Kum 1980), Fransızca (yk. bk.) ve Türkçe'ye (çev. M. Naci Bolay, *İbn-i Sina* içerisinde, Ankara 1988, s. 101-120) çevrilen risâlenin İbn Miskeveyh'in *Tehzîbü'l-ahlâk*'ının bir bölümü olduğu ileri sürülmüşse de (Yahyâ Mehdevî, s. 276) Abdülemir Z. Şemseddin risâlenin İbn Sînâ'ya ait olduğunu belirtmektedir (*el-Mezhebû't-terbevî 'inde İbn Sînâ*, s. 221-222). 19. *el-Kazâ' ve'l-kader*. *Câmi'u'l-bedâ'i'* içerisinde neşredilen risâle (s. 43-68) adı bilinmeyen bir kişi tarafından Farsça'ya (nşr. Muhammed Dânişpejûh, *Ferheng-i İrân Zemîn*, Tahran 1979, XXIV, 1-85) ve August F. Mehren tarafından Fransızca'ya (yk. bk.) tercüme edilmiştir. 20. *Tefsîru sûreti'l-İhlâş*. *Şerhu'l-Hidâ-*

yeti'l-Eşîriyye (Tahran 1313/1895, s. 299-311) ve aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte *Câmi'u'l-bedâ'i'* içerisinde yayımlanan risâle (Kahire 1335/1916, s. 15-24) Fransızca tercümesiyle beraber Jean Michot (*MIDEO*, XIV [Caire 1980], s. 317-328), ayrıca Hasan Âsî (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 104-113) tarafından neşredilmiştir. Fahreddin b. Ahmed Rûzârî'nin Farsça'ya çevirdiği risâle Türkçe (1893) ve Urduca'ya da (Delhi 1905) tercüme edilmiş, Devvânî esere bir hâşiye yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 1441; Râgıb Paşa Ktp., nr. 1469; Tahran Millî Ktp., nr. 872). 21. *Beyânü'l-hüviyye ve'l-ilâhiyye ve'l-eḥadiyye*. 22. *Tefsîru sûreti'l-Felaḫ* (Delhi 1311/1893). Ayrıca birçok defa basılan eserin ilmî neşrini Hasan Âsî gerçekleştirmiştir (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 114-121). 23. *Tefsîru sûreti'n-Nâs* (Delhi 1311/1893). İlmî neşri Hasan Âsî tarafından yapılmıştır (a.g.e., s. 121-125). 24. *Ecvibe'alâ mesâ'ili Ebî'r-Reyḥân el-Bîrûnî*. İbn Sînâ'nın, Bîrûnî'nin yönelttiği felsefî sorulara verdiği cevaplardan oluşan risâlenin ilmî neşrini Hilmi Ziya Ülken gerçekleştirmiştir (*Resâ'il* içerisinde, İstanbul 1953, II, 2-36). Daha sonra Seyyid Hüseyin Nasr ile Mehdi Muhakkık (*Ebû Reyḥân el-Bîrûnî ve İbn Sînâ: el-Es'ile ve'l-ecvibe* içerisinde, Tahran 1393/1972, s. 1-37) ve Türkçe çevirisiyle birlikte Muhammed Tancî (*Beyrunî'ye Armağan* içerisinde, Ankara 1974, s. 230-301) tarafından yeniden yayımlanan eseri Murtazâ Mutahharî Farsça'ya (*Berresihâ der Bâre-i Ebû Riḥân Bîrûnî, Essays on al-Bîrûnî* içerisinde, Tahran 1973, s. 116-164), I. Muminov (*Al-Bîrûnî and İbn Sînâ, Peripiska*, Taşkent 1973) ve Yu. Zavadovsky ([ed. M. Dinorshoev], *Ibn Sina, Izbrannyye proizvedeniya* içerisinde, Donish 1980, s. 365-390) Rusça'ya tercüme etmiştir. 25. *'İlletü kıyâmî'l-arz fi vasa'î's-semâ'*. Bir girişle on bölümden meydana gelmekte olup *Resâ'ilü's-Şeyḥi'r-Re'is* içerisinde tekrar neşredilmiştir (Kum 1980, s. 441-454). 26. *Sırrü'l-kader*. Kader meselesini ontolojik, ahlâkî ve eskatolojik açıdan ele alan ve birçok baskısı yapılan risâleyi (Tahran 1895; Kahire 1328/1910; Haydarâbâd 1934; Kum 1980) son olarak Hasan Âsî neşretmiş (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, s. 302-305), George Fadlo Hourani de İngilizce'ye çevirmiştir ("İbn Sînâ's 'Essay on the Secret of Destiny'", BSOAS, XXIX [Hertford 1966], s. 25-48). 27. *el-Mebde' ve'l-me'âd*. İbn Sînâ'nın yukarıda aynı adla zikredilen ki-

tabından farklı olup ilk defa *Mecmû'atü'r-resâ'il* içerisinde neşredilmiştir (Kahire 1328, s. 250-255). 28. *el-Ef'âl ve'l-infi'âlât*. *Sırrü'l-kader* ve aşağıda zikredilen beş risâle ile birlikte *Seb'u resâ'il* içerisinde neşredilen eser (Haydarâbâd 1353/1934), *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde yeniden basılmıştır (Kum 1980, s. 221-230). Ortaçağ'da Latince'ye çevrilen eseri (Leiden 1989) Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318/1900), önemli bir bölümünü Jean Michot Fransızca'ya (Lovanii 1986) tercüme etmiştir. 29. *el-Arşîyye*. İbrâhim Hilâl tarafından Haydarâbâd baskısında yapılan kısmî düzeltmelerle yeniden neşredilen risâle (*Dirâse fi'l-İslâm* içerisinde, Kahire 1982, II, 1-42; ayrıca bk. *MMAr*, XXVI [Küveyt 1980], s. 65-106) *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar basılmıştır. Eseri Ziyâeddin Dürri Farsça'ya (Tahran 1318), Arthur Arberry kısmen İngilizce'ye (*Avicenna on Theology*, London 1951, s. 25-37), George F. Hourani iki pasajını tenkitli olarak Fransızca'ya (*The Philosophical Forum*, IV/1 [Boston 1972], s. 76-78), E. Meyer belirli bölümlerini geniş bir tahlille birlikte Almanca'ya (*ZDMG*, CXXX [Wiesbaden 1980], s. 226-278) çevirmiştir. 30. *es-Sa'ade ve'l-hüceci'l-aşere*. İnsan nefsinin cevher olduğu, bozulmaya uğramayacağı, ilâhî feyizden istimat ettiği, gök cisimlerinin nefsi nâtikaya sahip bulunduğu, nefsin bedenden ayrıldıktan sonraki durumu gibi konuları ele almaktadır. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde yeniden basılan eseri Ziyâeddin Dürri Farsça'ya tercüme etmiştir (*Risâle-i Tuḥfe*, Tahran 1319). 31. *el-Mûsika*. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar yayımlanmıştır. 32. *el-Hassü 'ale'z-zikr*. *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* ve *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* (Beyrut 1403/1983) içerisinde yeniden basılmış, Ziyâeddin Dürri tarafından Farsça'ya çevrilmiştir. 33. *Esbâbü'r-ra'd*. Fuat Sezgin'in (GAS, VII, 223) Theophrastos'un *Meteorology* adlı eserinin bir bölümü olduğunu söylediği risâle, *Resâ'ilü Şeyḥi'r-Re'is İbn Sînâ* içerisinde tekrar basılmıştır. 34. *Tefsîru âyeti'n-Nûr*. Aşağıda zikredilen on bir risâle ile birlikte Hasan Âsî tarafından neşredilmiştir (*et-Tefsîrû'l-Kur'ânî* içerisinde, Beyrut 1403/1983, s. 86-91). 35. *Tefsîru âyeti "gümme'stevä ile's-semâ' ve hiye duḥân"*. Daha önce *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eşîriyye* içerisinde yayımlanmıştır (Tahran 1313/1895, s. 296-

298). 36. *Tefsîru sûreti'l-A'îlâ*. 37. *et-Taşavvuf*. Hasan Âsî tarafından yayımlanmıştır (bk. 6. risâle). 38. *Kelimâtü's-sûfiyye*. Hasan Âsî, tek nüshası bulunan risâlenin diğer bir neşrinde Yahyâ Mehdevî'nin de belirttiği gibi (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 291) eserin Sühreverdî'ye ait olduğunu söylemektedir (*MMMAr.*, XXVII [Küveyt 1983], s. 139-186). 39. *el-İlmü'l-ledünnî*. İbn Sînâ'ya aidiyeti tartışmalıdır. Yahyâ Mehdevî risâleyi Gazzâlî'ye nisbet etmekte (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 282), diğer bazı araştırmacılar ise müellifinin bilinmediğini ileri sürmektedir (Janssens, s. 69). 40. *el-Kerâmât ve'l-mucizât ve'l-e'acib*. Hasan Âsî'den sonra Abdülemîr Z. Şemseddin'in de İbn Sînâ'ya nisbetle neşrettiği risâlenin (aş. bk.) esasen Ömer b. Sehlân es-Sâvî'ye ait olduğu kaydedilmektedir (Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 277; Janssens, s. 70). 41. *el-Melâ'îke*. 42. *ed-Du'â*. 43. *Kelâmü's-Şeyh fi'l-mevâ'iz*. 44. *Mâhiyetü'l-hüzn*. 1937 yılında İstanbul'da basılan eser, önceki iki risâle ve diğer bazı risâlelerle birlikte ayrıca Abdülemîr Z. Şemseddin tarafından yayımlanmıştır (aş. bk.). 45. *el-Virdü'l-a'zam*. 46. *es-Siyâsetü'l-menziiliyye*. Bir girişle altı bölümden oluşan risâlede ahlâk, ev idaresi ve siyaset gibi konular ele alınmaktadır. İlk defa Luvîs Ma'lûf tarafından neşredilen risâle (*Mecelletü'l-Meşrîk*, IX [Beyrut 1906], s. 2-17) *Maķâlât felsefiyye* (yk. bk.) ve *Mecelletü'l-Mürşid el-İrâkiyye* (Bağdat 1929) içerisinde yeniden basılmış, eseri F. Ahmed bir giriş yazısı ve bazı düzeltmelerle birlikte tekrar yayımlamıştır (*Mecmû' fi's-siyâse* içerisinde, İskenderiye 1982, s. 61-111). Abdülemîr Z. Şemseddin, yukarıda geçen bazı risâleler ve aşağıda zikredilen dokuz risâle ile birlikte eserin yeni bir neşrini gerçekleştirmiş (*el-Mezhebü't-terbevî 'inde İbn Sînâ* içerisinde, Beyrut 1988, s. 232-260) ve Muhammed Necmî Zencânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*İbn Sînâ ve tedbirü menzil*, Tahran 1319/1901). 47. *el-Erzâk*. Risâlede, insanlar arasında görülen rızıkla ilgili farklılıkların sebepleri ve sonuçları metafizik ve ahlâkî açıdan tahlil edilmektedir. 48. *Tedbirü menzili'l-asker*. Bir sayfadan ibaret olan risâle ordu kumandanına yapılmış bazı tavsiyeleri içermektedir. 49. *Fezâ'ilü's-şarâb ve siyâsü'l-beden*. 50. *Tedbirü'l-müşâfir*. Risâlede yolculuğa çıkacak kişinin tıbbî açıdan nelere dikkat etmesi ge-

rektiği anlatılmaktadır. Hazmi Tura'nın Türkçe çevirisiyle birlikte Arapça metnin tıpkıbasımı A. Süheyl Ünver tarafından gerçekleştirilmiştir (*Türk Tıp Tarihi Arhivi*, III/10 [İstanbul 1938], s. 33-48; Türkçe tercümenin daha sonraki baskısı için bk. Ünver, s. 77-85). 51. *Neşâ'ihu'l-hükemâ' li'l-İskender*. 52. *Te'vîlü'l-ahlâm (Ta'birü'r-rû'yâ, el-Menâmiyye)*. İngilizce çevirisiyle birlikte Abdülmuid Han tarafından neşredilen risâlenin (*Avicenna Commemorative Volume* içerisinde, Calcutta 1956, s. 255-307; bu İngilizce çevirinin diğer bir baskısı için bk. *Indo-Iranica*, IX/3 [Calcutta 1956], s. 15-30) on bölümünü Ali Ekber-i Şehâbî Farsça'ya (Tahran 1316), 6-9, 15, 25 ve 39. bölümlerini bir değerlendirmeye yazısıyla birlikte Sholmo Pines Fransızca'ya (*Israel Oriental Studies*, IV [Tel Aviv 1974], s. 104-153) çevirmiştir. 53. *el-Bir ve'l-ism*. İbn Sînâ'nın yirmi bir-yirmi iki yaşlarında iken Buhara'da Ebû Bekir el-Berkî'nin isteği üzerine kaleme aldığı bir risâlesidir (nşr. A. Zayour, Sion 1970). Bekir Karlığa bu risâlenin '*İlmü'l-ahlâk*'in (yk. bk.) devamı olduğunu ortaya koymuştur (*İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlak Risâlesi*, s. 7 vd.). 54. *Risâle ilâ İbn Kâkûye*. İbn Sînâ'nın, Alâüddeve Muhammed b. Rüstem'e Hemedan'da gizlendiği veya Ferdecân Kalesi'nde mahpus olduğu sırada yazdığı mektuptur (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'il*, II, 44-45). 55. *el-'Ukûl*. Filozofa aidiyeti şüphelidir (Yahyâ Mehdevî, s. 282; Abdülemîr Z. Şemseddin, s. 228). 56. *el-Kelâm 'ale'n-nefsi'n-nâtîka*. Nûh b. Mansûr İhvânî kaleme alınan risâle Ahmed Fuâd el-Ehvnî tarafından neşredilmiştir (*Ahûvâlü'n-nefs* içerisinde, s. 195-199). 57. *el-Ahlâk*. Ahlâka dair birçok terimin açıklandığı risâle Bekir Karlığa tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (yk. bk.; risâlenin Türkçe çevirisiyle birlikte yazma nüshasının tıpkıbasımı için bk. Karlığa – Kazancıgil, VI [İstanbul 1996], s. 121-142). 58. *Resâ'il hâşşa bi-İbn Sînâ*. Filozofun adı bilinmeyen bir öğrencisine yazdığı iki mektubu ihtiva etmektedir. *el-Mübâhâşât*'ın yazma nüshası içerisinde yer alan bu mektuplar Abdurrahman Bedevî tarafından neşredilmiş (*Aristo 'inde'l-'Arab* içerisinde, s. 240-246), Dimitri Gutas, Bedevî neşrinde ikinci sırada yer alan mektubu İngilizce'ye çevirmiştir (*Avicenna and the Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, s. 56-60). 59. *Risâle fi'r-red ile's-Şeyh Ebi'l-Ferec İbn-i'l-Tayyib*. Ebû'l-Ferec'in tabii güçler

hakkındaki bir risâlesine reddiyedir. Hilmi Ziya Ülken'in aşağıda zikredilen on üç risâle ile birlikte neşrettiği eseri (bk. *Resâ'il*, I, 57-65) Mirza Mesut Baykal *Kuva-yı erbaa* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (*Türk Tıp Tarihi Arhivi*, III/9 [İstanbul 1938], s. 17-25). 60. *Ecvibât'an sitte 'aşrete mesâ'il*. Ebû Reyhân el-Bîrûnî'nin felsefenin çeşitli konularıyla ilgili olarak sorduğu sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Yahyâ Mehdevî'nin *el-Mübâhâşât*'ın bir bölümü olarak düşündüğü risâle (*Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefât-ı İbn Sînâ*, s. 211-212), daha önce *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Eğriyye* içerisinde neşredilmiş (yk. bk.), Murtaşâ Mutahharî risâleyi burada yer alan bir kısım soruların tahliliyle birlikte Farsça'ya çevirmiştir (*Beresihâ der Bâre-i Ebû Rihân Bîrûnî* içerisinde, Tahran 1973, s. 116-164). 61. *Mektûbât Ebi Sa'id ile's-Şeyh ve cevâbuhâ*. İbn Sînâ'nın Ebû Sa'id-i Ebû'l-Hayr ile ahlâkî içerikli yazışmalarından ibarettir. 62. *el-İntifâ'an mâ nüsibe ileyh*. Filozofun Ebû Ubeyd el-Cûzcânî'ye cevabî bir mektubudur. 63. *Risâle li's-Şeyh ilâ Ebi Tâhir b. Hâşşûl*. 64. *Risâle li's-Şeyh ilâ Ca'fer el-Kâşânî*. 65. *Risâle ile's-Şeyh Ebi'l-Fazl b. Maḥmûd*. 66. *Risâle ile's-Şeyh Ebi'l-Kâsım b. Ebi'l-Fazl*. 67. *İbâtilü aḥkâmi'n-nücûm*. 68. *Aḥvâlü'r-rûh*. Risâlenin İbn Sînâ'ya aidiyetinde ciddi kuşku bulunmamaktadır (Yahyâ Mehdevî, s. 260; Janssens, s. 55). 69. *Risâle ilâ Ebi 'Ubeyd el-Cûzcânî*. Varlık ve kısımları hakkındadır. 70. *Cevâbü'l-mesâ'il*. 71. *Ecvibe 'an 'aşri mesâ'il*. Kaynaklarda soruları soran kişinin Bîrûnî olduğu belirtilirse de yapılan araştırmalar sonucunda bunun doğru olmadığı anlaşılmıştır (Küyel, s. 83 vd.). Türkçe çevirisiyle birlikte ilmî neşrini Mübahat Türker Küyel'in gerçekleştirdiği eseri (a.g.e., s. 95-112) Andreas Alpaço kısmen Latince'ye çevirmiştir (Venetiis 1546; Farnborough 1969). 72. *el-Vüs'a (el-Fezâ)*. Sholmo Pines tarafından yeniden neşredilmiştir (*Studies in Abu'l-Barakât al Baghdâdî* içerisinde, Leiden 1979, s. 96-173). 73. *Risâle ilâ Ebi Ca'fer el-Kiyâ*. İbn Sînâ'nın bazı felsefî konular ve eserleri hakkında Ebû Ca'fer el-Kiyâ'ya yazdığı bir mektuptur. Abdurrahman Bedevî tarafından neşredilmiş (*Aristo 'inde'l-'Arab* içerisinde, Kahire 1947, s. 119-122) ve Dimitri Gutas tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (*Avicenna and the Aristotelian Tradition* içerisinde, s. 60-64). 74. *Risâletü's-Şeyh ile'l-Berkî*. Filozofun 391 (1001), 392 (1002) yılları arasında

Ebû Abdullah el-Berkî'nin kimya konusundaki bir sorusuna cevaben yazdığı mektubudur (nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 105-116). **75. el-İksîr**. Bir girişle dokuz bölümden oluşmaktadır. Ahmet Ateş'in bir değerlendirmesi yazısıyla birlikte yayımladığı eser (bk. bibl.), aynı neşre dayanılarak Latince ve Fransızca tercümesiyle birlikte tekrar basılmıştır (*Oriente e Occidente nel Medioevo: Filosofia e Scienze*, Roma 1971, s. 286-341). Birkaç defa Latince'ye çevrilmiş ve bunlardan biri *Epistola ad Regem Hasen de re recta* adıyla yayımlanmış (*Theatrum Chemicum* içerisinde, IV, 863 vd.), ayrıca klasik dönemde iki ayrı müellif tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (TSMK, III. Ahmed, nr. 3063; İÜ Ktp., nr. 1458). **76. Es'ârü's-Şeyh**. İbn Sînâ'nın Arapça ve Farsça olarak yazdığı şiirleridir. Arapça şiirleri ilk defa *Manîku'l-meşrikiyyîn* içerisinde yayımlanmış olup ayrıca çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1910, 1938; Tahran 1973; Kum 1405/1984). I. Ormos, İbn Sînâ'nın o güne kadar bilinmeyen İbrânî harfleriyle yazılmış bir şiirini bularak Arap harflerine çevirmiş ve İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*The Arabist* içerisinde, Budapeşte 1988, s. 134-141). Araştırmalar sonunda yeni ilâveler yapılan Farsça şiirler ise Almanca çevirisiyle birlikte Hermann Ethe (*Göttinger Nachrichten*, XXI [Göttingen 1875], s. 555-567), kısmen Türkçe çevirisiyle Şerefettin Yaltkaya (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbni Sina'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 40-51), Saîd-i Neffîsî (*Mecelle-i Mihr*, XII [Tahran 1937], s. 1199-1211; ayrıca *Pür-i Sînâ* içerisinde, Tahran 1954, s. 34-54) ve bir kısmının Türkçe çevirisiyle birlikte Saime İnal-Savi (*Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri* içerisinde, Ankara 1984, s. 458-464) tarafından yayımlanmıştır. S. Huseinzoda ile Kh. Sharifov filozofun Arapça ve Farsça şiirlerini Rusça'ya tercüme etmişlerdir (*Ibn Sînâ-Saturna Predel*, Duşanbe 1980). **77. et-Temcîd**. Metafizik hakkında olup Leiden'de basılmış (1629), modern dönemde ise Saîd-i Neffîsî tarafından Ömer Hayyâm'a nisbet edilen Farsça tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Bû Sînâ: Zindegî ve Kâr ve Endişeh ve Rûzgâr* içerisinde, Tahran 1954, 1976, 1980, s. 260-265). Ahmedmian Akhtar, bu çeviriye dayanarak eseri *A Tract of Avicenna* adıyla İngilizce'ye (IC, IX [Haydarâbâd 1935], s. 218-231), Abdülba-

ki Gölpınarlı da müellifin şerhiyle birlikte Türkçe'ye (*Rubâiyyât* içerisinde, İstanbul 1953, s. 175-185) tercüme etmiş, eser üzerine altı şerh yazılmıştır. **78. el-Hey'e** (Fuâd Seyyid, s. 29). G. Scrimieri, bir nüshasına dayanarak risâleyi kısmen İtalyanca'ya çevirmiştir (*Testimonianze medievali e pensiero moderno* içerisinde, Levante 1970, s. 171-192). **79. el-Âlâtü'r-raşadiyye**. Almanca tercümesiyle birlikte Eilhard Wiedemann ve Teodor Juynboll tarafından neşredilmiştir (*Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungaricae* içerisinde, Budapest 1927, s. 1122-1154). **80. Sebebü rü'yeti'l-kevâkib bi'l-leyl lâ fi'n-nehâr**. Türk Hükümdarı Gıyâseddin Muhammed b. Melikşah'ın astronomiyle ilgili bir sorusu üzerine kaleme alınan risâleyi (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4832; British Museum, nr. 757) Fatin Gökmen Türkçe'ye çevirmiştir (*Büyük Türk Filozofu ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sînâ'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-4; ayrıca bk. Ünver, s. 106-110). **81. Ta'akkübü'l-mevzî'i'l-cedelî** (nşr. Muhammed Dânişpejûh, *Collected Texts and Papers on Logic and Language* [ed. M. Mohaghegh – Toshihiko Izutsu] içerisinde, Tahran 1974, s. 63-77). **82. Mesâ'î-lü'l-ğarbiyye**. Mantıkla ilgili yirmi meseleyi ele alan risâle Muhammed Dânişpejûh tarafından neşredilmiştir (*a.g.e.* içerisinde, s. 80-105). **83. Esbâbü hudûsî'l-hurûf** (Kahire 1332; Tahran 1954, 1970; Kahire 1979). Muhammed Hasan et-Tayyân ve Yahyâ Mîr Alem'in tenkitli neşrini yaptığı risâleyi (Dimaşk 1983) Alessandro Bausani özetleyerek bir bölümünü İtalyanca'ya (*L'Enciclopedia dei Fratelli della Purita* içerisinde, Napoli 1978, s. 195-208), A. Reşâd yorumlayarak kısmen Urduca'ya (Kâbil 1981) çevirmiştir. **84. Akvâlû's-Şeyh fi'l-hikme**. Jean Michot tarafından *Paroles d'Avicenne sur la sagesse* başlığı altında Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Bulletin de philosophie médiévale*, XIX [Louvain 1977], s. 45-49). **85. et-Tîb**. Yine Jean Michot tarafından *L'épître d'Avicenne sur le parfum* başlıklı Fransızca çevirisiyle birlikte yayımlanmıştır (*a.g.e.*, XX [Louvain 1978], s. 53-57). **86. Si-retü's-Şeyh**. İbn Sînâ'nın talebesi Ebû Ubeyd el-Cûzcânî'ye yazdığını hayât hikâyesidir. Kıftî ve İbn Ebû Usaybia başta olmak üzere bir kısım biyografi yazarının naklettiği, müstakil nüshalar halinde de günümüze ulaşan eserin ilk tenkitli neşri İngilizce çevirisiyle birlik-

te William E. Gohlman tarafından gerçekleştirilmiş (*The Life of Ibn Sînâ*, New York 1974), Mâcid Fahrî bu neşre dayanarak eseri yeniden yayımlamıştır (*en-Necât* içerisinde, s. 23-34). Ferîd Cuhâ ile Mahmûd Fâhûrî, sadece Kıftî ve İbn Ebû Usaybia'nın aktarmış olduğu nakle bağlı kalarak eseri Hikmet Hamâsî'nin Fransızca çevirisiyle birlikte tenkitli olarak neşretmiş (Dimaşk 1402/1981), ayrıca S. Dîbâcî *İbn Sînâ be-Rivâyet-i Eşkevârî ve Erdekânî* adıyla farklı bir aktarıma dayanarak risâleyi yayımlamıştır (Tahran 1985). Eseri Paul Kraus *Eine arabische Biographie Avicennas* adıyla Almanca'ya (*Klinische Wochenschrift*, XI [Berlin 1932], s. 1880^b-1882^b), M. Şerefettin Yaltkaya bazı ilâve ve yorumlarla birlikte Türkçe'ye (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sina'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-39), Arthur J. Arberry (*Avicenna on Theology* içerisinde, London 1951, s. 9-14) ve Dimitri Gutas (*Avicenna* içerisinde, s. 23-30) İngilizce'ye, Muhammed Achena ile Henri Masse Fransızca'ya (*Le livre de science* içerisinde, Paris 1955-1958, s. 6-11) çevirmiştir. **87. el-Edviyetü'l-ğalbiyye**. Kısa bir girişle on altı bölümden oluşmaktadır. İlk defa Rifat Bilge tarafından Türkçe tercümesiyle birlikte yayımlanan eseri (*Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbn Sînâ* ["İbn Sina'dan Tercemeler" bölümü] içerisinde, İstanbul 1937, s. 1-55) daha sonra Muhammed Züheyr el-Bâbâ farklı yazma nüshalara dayanarak yeniden neşretmiştir (*Min Müellefâtı İbn Sînâ et-tıbbiyye* içerisinde, Halep 1404/1984, s. 209-294). Eseri Arnoldo de Villanova Latince'ye (Venetiis 1527), A. Hamîd *Tract on Cardiac Drugs* adıyla İngilizce'ye (*Avicenna's Tract on Cardiac Drugs* içerisinde, Yeni Delhi 1981, s. 11-75) ve Hakîm Ahmedullah Han Farsça'ya (*Supplement to Studies in History of Medicine and Science*, XII/1-2 [Yeni Delhi 1993], s. 147-207) tercüme etmiştir. **88. Urcûze fi't-teşrih**. On beş beyitlik bir manzumedir (Kahire 1969). G. Scrimieri tarafından İtalyanca çevirisi ve önemli bir giriş yazısı ile birlikte tenkitli olarak da neşredilmiştir (*Testimonianze medievali e pensiero moderno*, Levante 1970, s. 99-157). **89. Urcûze fi'l-fuşûlî'l-erba'a**. Yaklaşık 150 beyitten oluşan eser koruyucu hekimlikle ilgilidir. M. Şerefettin Yaltkaya tarafından "İbni Sina'nın Tıptan Bir Ürcuzesi" başlığı altında Türkçe çevirisiyle birlikte yayımlanan eseri (*Türk Tıp Tarihi Arşivi*, I/4 [İstanbul

1935], s. 128-142) Muhammed Zühre el-Bâbâ yeniden neşretmiş (*Min Mû'ellefâtı İbn Sînâ et-tıbbiyye* içerisinde, s. 195-206), Medyen b. Abdurrahman et-Tabîb el-Kûsûnî de şerhetmiştir (Râgıb Paşa Ktp., nr. 1482). 90. *Urcûze İa'îfe fî veşâyâ İbukrât*. Doksan üç beyitten ibaret olup B. Kuhne tarafından İspanyolca çevirisi ve bir giriş yazısı ile birlikte neşredilmiştir (*Homenaje al Prof. D. Cabanelas Rodrigues* içerisinde, Granada 1987, II, 343-366). 91. *el-Kûlenc*. Üç bölümden meydana gelen eser kolik hastalığı hakkındadır. M. Hammâmî'nin sadece ikinci bölümünü yayımladığı risâlenin (*Kitâbü'l-Kûlenc li-Ebû Bekir er-Râzî ma'a dirâse mu'âbele li-risâlatı İbn Sînâ* içerisinde, Aleppo 1983, s. 144-175) tam neşri bir girişle birlikte D. Tihâmerî tarafından gerçekleştirilmiştir (MMMAR, XXX [Küveyt 1986], s. 9-17, 441-501). 92. *en-Nabz*. Dokuz bölümden oluşan bu Farsça risâleyi (Tahran 1317/1899, 1330/1911) G. Scrimieri İtalyanca'ya çevirmiştir (*Degli Studi su Ibn Sînâ: I. Teoresi Fisica* içerisinde, Levante 1973, s. 212-232). 93. *el-Hindibâ*. Hindibadan (marul) faydalanma yöntemiyle ilgili bir soru üzerine İbn Sînâ'nın 405 (1014) yılında kaleme aldığı risâle Rifat Bilge tarafından Türkçe çevirisiyle birlikte neşredilmiştir (Ünver, s. 10-23). 94. *el-'Urûku'l-me'sûde (el-Faşd)*. Pek çok yazma nüshası günümüze ulaşan risâleyi (TSMK, III. Ahmed, nr. 3447; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4829, 4849; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2748, 4894) Hazmi Tura Türkçe'ye tercüme etmiştir (a.g.e., s. 39-47).

Bunların dışında İbn Sînâ'nın çeşitli kütüphanelerde birçok risâlesi bulunmak-tadır. Ayrıca *Risâle-i Cûdiye*, *Risâle-i Nefs*, *Risâle-i Ender Hâkikiyât* ve *Keyfiyât-ı Silsile-i Mevcûdât* ve *Teselsül-i Esbâb* ve *Müsebbebât*, *Mi'yârü'l-ukûl*, *Qurâza-i Tabî'iyyât*, *Künûzü'l-mu'azzamîn*, *Zafername* ve *Mi'râcnâme* gibi filozofa aidiyeti şüpheli birçok Farsça eser Encümen-i Âsar-ı Millî tarafından Tahran'da neşredilmiştir (1330-1331 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sînâ, *Resâ'il* (nşr. Hilmi Ziya Ülken), İstanbul 1953, I-II; a.mlf., *el-Urcûze fi't-tıbb* (nşr. Muhammed Zühre el-Bâbâ, *Min Mû'ellefâtı İbn Sînâ* içinde), Halep 1984, neşredenin girişi, s. 77-87; a.mlf., *el-Kânûn Fi't-Tıbb* (trc. Esin Kâhya), Ankara 1995, tercüme edenin girişi, s. 27-43; a.mlf., *el-Ahlâk: İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Yeni Bir Ahlâk Risâlesi* (neşre

haz. ve trc. Bekir Karlığa), İSAM Ktp., nr. 23582, tür.yer.; Ali b. Zeyd el-Beyhakî, *Târîhu hüke-mâ'il-İslâm* (nşr. Memdûh Hasan Muhammed), Kahire 1417/1996, s. 65-81; İbnü'l-Kiftî, *İhbâr-ü'l-ulemâ*, s. 268-278; İbn Ebû Usaybia, *Uyû-nü'l-enbâ*, s. 437-459; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 157-162; A.-M. Goichon, *Introduction à Avicenna, son épître des définitions*, Paris 1933, XXVI-XXXVII; a.mlf., "Philosophie et histoire des sciences", *Les cahiers de Tunisie*, IX, Tunis 1955, s. 17-39; a.mlf., "Hayy b. Yağzân", *EP* (İng.), III, 330-333; a.mlf., "İbn Sînâ", a.e., III, 941-947; Osman Ergin, "İbni Sina Bibliyografyası", *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul 1937, s. 3-80; a.mlf., *İbni Sina Bibliyografyası*, İstanbul 1956; Brockelmann, *GAL*, I, 589-600; *Suppl.*, I, 812-828; Abdurrahman Bedevî, *Aristo'nde'l-Arab*, Kahire 1947, tür.yer.; G. C. Anawati, *Mû'ellefâtı İbn Sînâ*, Kahire 1950; Fuâd Seyyid, *İbn Sînâ: Mû'ellefâtühü ve şürûhuha'l-ma'fûza bi-Dâri'l-kütü-bi'l-Mısrıyye*, Kahire 1370/1950; Said Naficy, *Bibliographie des principaux travaux européens sur Avicenna*, Tahran 1953; Yahyâ Mehdevî, *Fihrist-i Nüşahâ-yı Muşannefâtı İbn Sînâ*, Tahran 1954; A. Süheyl Ünver, *İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul 1955, tür.yer.; Sezgin, *GAS*, VII, 223; Ullmann, *Die Medizin*, s. 152-156; Mübahat Türker Küyel, "İbn Sînâ 'On Sorunun Karşılıkları' nı Beyrûnî İçin mi Yazmıştır?", *Bey-rûnî'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 83-118; H. Corbin, *Avicenna and the Visionary Recital* (trc. Willard R. Trask), Texas 1980, tür.yer.; Hasan Âsî, *et-Tefsîrü'l-Kur'ânî ve'l-lugâtü's-sûfiyye fî felsefeti İbn Sînâ*, Beyrut 1403/1983; a.mlf., *Tis'ü resâ'il fi'l-hikme ve't-tabî'iyyât ve kışşatü Selâmân ve Ebsâl li's-Şeyhî'r-Re'îs*, Beyrut 1406/1986; Saime İnal-Savi, "İbni Sînâ ve Farsça Rubailer", *Uluslararası İbni Sînâ Sempozyumu Bildirileri: 17-20 Ağustos 1983* (haz. Müjgin Cünbur – Orhan Doğan), Ankara 1984, s. 455-465; Ekmeleddin İhsanoğlu, "İbni Sînâ ve el-Kımya Hakkındaki Görüşleri ile İlgili Yeni Bir Değerlendirme", a.e., s. 105-115; Muhammed H. Araksûsî – Hasan M. Osman, *İbn Sînâ ve'n-nefsü'l-insâniyye*, Beyrut 1406/1986, s. 69-108; Mâcid Fahrî, *İslâm Felsefesi Tarihi* (trc. Kasım Türhan), İstanbul 1987, s. 106-108; Abdülmeir Z. Şemseddin, *el-Mezhebü't-terbevü'inde İbn Sînâ min hilâli felsefetihi'l-ameliyye*, Beyrut 1988; Mehmet N. Bolay, *İbn-i Sînâ*, Ankara 1988; D. Gutas, *Avicenna and The Aristotelian Tradition*, Leiden 1988, tür.yer.; a.mlf., "Avicenna", *Elr*, III, 81-83; Charles E. Butterworth, "The Study of Arabic Philosophy Today", *Arabic Philosophy and the West* (ed. Therese-Anne Druart), Washington 1988, s. 67-73; a.mlf., "The Study of Arabic Philosophy Today-Appendix (1983-87)", a.e., s. 122-128; J. L. Janssens, *An Annotated Bibliography on Ibn Sînâ (1970-1989)*, Leuven 1991; L. E. Godman, *Avicenna*, London 1992, tür.yer.; Ahmet Özcan, *İbn Sînâ'nın el-Hikmetü'l-Meşrikiyye Adlı Eseri ve Tabiat Felsefesi* (yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Marie-Therese d'Alverny, *Avicenna En Occident*, Paris 1993, tür.yer.; S. Hossein Nasr, *The Islamic Intellectual Tradition in Persia* (ed. M. Amin Razavi), Great Britain 1996, s. 66-91, 100-

102; İlhan Kutluer, *İslâm'ın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*, İstanbul 1996, s. 61-104; Ali Asgar Hikmet, "Tefâsir-i Ebû 'Alî Sînâ ez Kur'ân-i Mecid", *Mecelle-i Dânişgede-i Edebiyyât*, IV, Tahran 1333/1914, s. 41-60; Ahmed Ateş, "İbn Sina ve Elkimya", *AÜİFD*, IV (1952), s. 47-70; a.mlf., "Risâlat al-İksîr", *TM*, X (1953), s. 27-54; a.mlf., "Hikmetü'l-mevt Risâlesi İbn Sînâ'nın mıdır?", *TD*, IX (1954), s. 15-22; Hilmi Ziya Ülken, "İbn Sînâ'nın Tıbbî Dâir Bir Münakaşası", *TM*, XI (1954), s. 101-114; Marion Soreth, "Text-Und Quellenkritische Bemerkungen Zu Ibn Sînâ's Risâla Fi'l-Isq", *Oriens*, XVII (1964), s. 118-131; S. Pines, "İbni Sînâ ve Risâletü'l-Fûsus Fi'l-Hikme'nin Yazarı" (trc. Kifayet Özyayın), *AÜİFD*, XIX (1973), s. 193-196; Selâmân Katâyê, "Kitâbü'l-Kânûn fi't-tıbb li'bn Sînâ", *Âdiyyâtü Haleb*, I, Halep 1975, s. 109-125; Tazim-Uddin Siddiqi, "A New Critical Edition of Ibn Sînâ's Al-Qânûn fi'l-tıbb and Its English Translation", *Studies in History of Medicine*, I/2, New Delhi 1977, s. 278-297; S. Riaz Ali Perwaz, "İbn Sînâ's Medical Works", a.e., V/4 (1981), s. 278-297; Nihat Keklik, "Türk-İslâm Filozofu İbn Sînâ: Hayatı ve Eserleri", *Felsefe Arşivi*, XXII-XXIII, İstanbul 1981, s. 2-44; İbrahim Madkur, "Al-Shifa: The World in a Book", *Muslim World League Journal*, IX/3, Makkah 1982, s. 45-47; Hakim M. Said, "The Canon of Medicine", a.e., IX/7 (1982), s. 43-47; Ebû Ferrâs es-Sibâi, "Esbâbü ħudûş-i'l-ħurûf", *el-Kitâb*, I, Kıbrıs 1985, s. 83-88; Ali Durusoy, "İbn Sînâ'nın Mantıkü'l-meşrikiyyin'i Üzerine Bir İnceleme", *Yedi İklim*, VIII/56, İstanbul 1994, s. 56-60; VIII/57, s. 54-61; VIII/59 (1995), s. 57-66; Pierre Lory, "Avicenne et le soufisme: A Propos de la Risâla Nayrûziyya", *BEÖ*, XLVIII (1996), s. 137-144; G. J. Fisher, "Historical and Bibliographical Notes", *Islamic Medicine* (ed. Fuat Sezgin), X, Frankfurt 1996, s. 156-166; Bekir Karlığa – Aykut Kazancıgil, "Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi ve İbn Sînâ'nın Yeni Bir Ahlâk Risâlesi", *Tip Tarihi Araştırmaları*, VI, İstanbul 1996, s. 121-142; Muhammed Sâbit el-Fendî, "İbn Sînâ", *DMİ*, I, 203-210; Muhammed H. Rûhânî, "Ĥudûdü'l-eşyâ", *DMT*, VI, 141; a.mlf., "Hikmet-i Bû 'Alî Sînâ", a.e., VI, 438-439; Albert Z. Iskandar, "İbn Sînâ: Medicine", *DSB*, XV, 498-501; Muhsin Mahdi, "Avicenna", *Elr*, III, 66-67; Sh. B. Abed, "Avicenna", a.e., III, 70-71; G. Saliba, "Avicenna", a.e., III, 88-92; B. Musallam, "Avicenna", a.e., III, 94-99; M. Achena, "Avicenna", a.e., III, 99-104.

ÖMER MAHİR ALPER

Etkileri. İbn Sînâ'nın Aristo mantığı ile tabiat bilimi ve felsefesi, Batlamyus astronomisi, Galen tıbbı, Öklid geometrisinden oluşan toplu kâinat tasvirinin Ortaçağ'daki mükemmel sentezini ifade eden bilim ve düşüncesi Doğu'da ve Batı'da büyük bir ilgi ve hayranlık uyandırmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında kendini İbn Sînâci şeklinde tanımlayan veya karşıtlarının İbn Sînâci olarak takdim ettiği belli bir fikir akımına rastlanmazsa da "hükemâ" veya "felâsife" diye nitelenen önem-